

porushennyamy movlennya [Standardization of educational and methodological support for the education of younger schoolchildren with severe speech disorders]. Kyiv: Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734271>

11. Trofymenko, L.I. (2022). Osvitni trudnoshchi v uchniv pochatkovykh klasiv z alaliieiu [Educational difficulties in primary school students with alalia]. *Osoblyva dytyna: navchannya i vykhovannya – A special child: education and upbringing*, 4 (108), 58-68. [in Ukrainian]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736468>

УДК 376.015.3-056.263-053

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

orcid.org/0000-0003-0001-4667

Svitlana Lytovchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Head of the Department of Education for Children with Sensory Development Disorders, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Микола Супрун,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

E-mail: suprun62@ukr.net

orcid.org/0000-0002-4198-9527

Mykola Suprun,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Special Education, V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University

Віталій Литовченко,

аспірант Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

E-mail: realvitalylytovchenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1869-6168>

Vitalii Lytovchenko,

Postgraduate Student, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна
вул. Нікольська, 24, Миколаїв, 54006, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
9, M. Berlinskogo Str., Kyiv, 04060, Ukraine

V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University, Mykolaiv, Ukraine
24, Nikolska Str., Mykolaiv, 54030, Ukraine

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH HEARING DISORDERS: A HISTORICAL TOUR

Анотація. Статтю присвячено проблемі організації навчання та супроводу дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з

порушеннями слуху. *Мета статті:* здійснити історичний аналіз розвитку спеціальної освіти в Україні, що доцільно розглядати як основу сучасних підходів до психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху. *Методи дослідження:* історико-логічний аналіз психолого-педагогічної, сурдопедагогічної літератури, нормативно-правових документів; зіставлення та узагальнення результатів наукових досліджень; термінологічний аналіз, який забезпечив розкриття сутності педагогічних явищ, що досліджувалися, за допомогою виявлення та уточнення значення поняття – «психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху». *Результати.* Упродовж ХХ ст. прогресивні ідеї, задекларовані та визначені на рівні теорії, не були реалізовані на практиці: важливість раннього розвитку, урахування індивідуальних можливостей, створення умов для розвитку комунікативних навичок, важлива роль батьків тощо. Серед моментів, які з позиції сьогодення можна визначити як негативні: пріоритет медичного підходу до організації навчання та супроводу; нозологічний принцип визначення моделі навчання та послуг для дитини; відсутність варіативності, недостатня реалізація індивідуального підходу, починаючи від програмного забезпечення тощо. *Висновки:* незважаючи на недоліки у розв'язанні означених проблем у попередні періоди, прогресивні ідеї було значною мірою покладено в основу сучасних підходів до організації та змісту системного супроводу дітей з порушеннями слуху. Водночас аналіз результатів підтвердив необхідність удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху на основі інтеграції вже наявного національного та кращого зарубіжного досвіду з урахуванням сучасних ціннісних та методологічних орієнтирів, а також суспільного запиту.

Ключові слова: спеціальна освіта, спеціальна психологія, психолого-педагогічний супровід, діти з порушеннями слуху, освіта дітей з порушеннями слуху, історія спеціальної освіти.

Abstract. The article is devoted to the problem of organization of education and support of children with special educational needs, in particular children with hearing impairments. The purpose of the article: to carry out a historical analysis of the development of special education in Ukraine, which should be considered as the basis of modern approaches to the psychological and pedagogical support of children with hearing impairments. Research methods: historical and logical analysis of psychological-pedagogical, deaf-pedagogical literature, regulatory and legal documents; comparison and generalization of the results of scientific research; terminological analysis, which provided the disclosure of the essence of the studied pedagogical phenomena by identifying and clarifying the meaning of the concept – «psychological-pedagogical support of children with hearing impairments». Results: throughout the XX century. progressive ideas declared and defined at the level of theory were not implemented in practice: the importance of early development, taking into account individual capabilities, creating conditions for the development of communication skills, the important role of parents, etc. Among the points that can be defined as negative from today's point of view: the priority of the medical approach to the organization of training and support; the nosological principle of determining the model of education and services for the child; lack of variability, insufficient implementation of an individual approach, starting with software, etc. Conclusions: despite the shortcomings in solving the mentioned problems in previous periods, progressive ideas were largely laid at the basis of modern approaches to the organization and content of systematic support for children with hearing impairment. At the same time, the analysis of the results confirmed the need to improve the system of psychological and pedagogical support for children with hearing impairments based on the integration of already existing national and better foreign experience, taking into account modern value and methodological guidelines, as well as public demand.

Key words: special education, special psychology, psychological and pedagogical support, children with hearing impairments, education of children with hearing impairments, history of special education.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження обраної проблеми зумовлена сучасним розвитком України, що розвивається суголосно із світовою та європейською спільнотою, долучається до глобальних цивілізаційних процесів, вибудовує суспільні відносини на основі демократичних цінностей, філософії безбар'єрності та рівності [1, 2].

У контексті прогресивних світоглядних ідей визначено стратегію розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами, яка передбачає дотримання міжнародних та конституційних принципів у сфері освіти, забезпечення доступності до якісної освіти на всіх рівнях, можливість отримання додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі із врахуванням освітніх труднощів та потреб, поширення підтримуючого навчання як концептуального підходу, що реалізується у процесі застосування новітніх технологій супроводу.

Зважаючи на зазначене виникає необхідність різнобічного вивчення становлення і розвитку системи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, і зокрема з порушеннями слуху, з метою аналізу наявного досвіду, застосування найбільш ефективних технологій і методів у сучасній педагогічній практиці.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження дає підстави констатувати, що ідея психолого-педагогічного супроводу дітей з

особливими освітніми потребами стала активно вивчатися та впроваджуватися у 90-х роках ХХ століття в контексті пріоритетів гуманістичної психології і педагогіки й передбачала пошук шляхів доцільного включення/інтегрування додаткових знань (насамперед зі спеціальної педагогіки, психології та ін.) для вирішення завдань освітньої практики, надання допомоги учасникам освітнього процесу [3, 4, 5].

Широке вживання поняття «супровід» щодо дітей з особливими освітніми потребами пов'язане з розвитком концепції інклюзивного навчання, оскільки в умовах спеціальних закладів дошкільної та загальної середньої освіти передбачено корекційно-розвивальну складову. Зокрема, особливістю спеціальних закладів є системний підхід до корекційної спрямованості освітнього процесу, створення системи дошкільної та/або загальноосвітньої (у багатьох закладах й професійної) підготовки з відповідним корекційним супроводом (до навчального плану введено корекційно-розвивальні заняття), що є важливою умовою засвоєння змісту освіти [3, 6].

Оскільки поняття «супровід» у широкому сенсі має на меті допомогу, підтримку, сприяння, то можна стверджувати, що процес і методи супроводу, так само, як і служби супроводу на практиці, формувалися вже з початку розвитку системи спеціальної освіти. Відтак у сфері спеціальної освіти вже накопичено значний досвід психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, і на сучасному етапі у зв'язку з соціальними перетвореннями, зміною ставлення до

людей з особливими потребами він вдосконалюється, набуває нових цільових орієнтирів, форм і змісту. Відповідно організація спеціального навчання розглядається як передумова сучасних підходів до освіти та реабілітації дітей з особливими потребами, зокрема теорії і практики супроводу.

Варто зазначити, що у процесі аналізу означеної проблеми значну увагу нами було приділено дослідженням, які стосуються організації навчання та супроводу дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з порушеннями слуху, з огляду на особливості підтримки дітей цієї категорії (загальні тенденції в освіті всіх дітей з особливими освітніми потребами подібні, натомість щодо дітей з порушеннями слуху є істотна специфіка, яку враховуємо у нашому дослідженні).

У роботі приділено увагу історичним дослідженням, які представляють найбільш повну картину розвитку теорії і практики освіти дітей з особливим освітніми потребами в Україні у різні часи, а також особливо цінними для нас були положення ґрунтовних наукових робіт українських дослідників останніх років (М. Супрун, О. Таранченко, В. Шевченко та ін.), зважаючи на сучасний контекст студіювань, акценти на національно-патріотичні тенденції розвитку суспільства.

Розглядаємо як організаційні моменти (документи, факти, відкриття значущих закладів тощо), так і результати наукових досліджень, методичні новації; деякі позиції оцінюємо вже через призму сьогодення.

Мета статті: здійснити історичний аналіз розвитку спеціальної освіти в Україні, що доцільно розглядати як основу сучасних підходів до психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху.

Методи дослідження: історико-логічний аналіз психолого-педагогічної, сурдопедагогічної літератури, нормативно-правових документів; зіставлення та узагальнення результатів наукових досліджень; термінологічний аналіз, який забезпечив розкриття сутності досліджуваних педагогічних явищ за допомогою виявлення та уточнення значення основоположного поняття – «психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху».

Результати дослідження. В основу сучасних підходів до організації супроводу дітей з порушеннями слуху покладено такі традиції, що історично склалися в освіті і виховання дітей цієї категорії. Зокрема, можливо визначити такі основні позиції: важливість раннього та дошкільного періоду у житті дитини для подальшого успішного розвитку, навчання та соціалізації; організація розвивального середовища, яке визначає потребу в мовленні (комунікації); побудова навчального та корекційного процесу із врахуванням психологічних особливостей та потреб дітей з порушеннями слуху; важливість реалізації корекційної складової під час організації навчання та супроводу (важливо зазначити, що корекційну складову містили зміст і методики всіх розділів програми/освітніх галузей, було передбачено спеціальні корекційно-розвивальні заняття – розвиток слухового сприймання та формування мовлення, музично-ритмічні заняття).

Водночас упродовж XIX-XX ст. деякі ідеї, задекларовані та визначені на рівні теорії, не були реалізовані на практиці. Зокрема, визнавалася провідна роль і важливість раннього періоду для розвитку та навчання дітей з порушеннями слуху, натомість на практиці не було створено ані системи ранньої діагностики, ані закладів, які б здійснювали відповідну роботу. Діагностичні можливості були обмежені й з огляду на технічний рівень медичного обладнання. Корекційно-розвивальна робота проводилася в закладах, проте була недостатньо індивідуалізована (переважно за нозологічним принципом); корекційний складник передбачав лише розвиток слухового (слухо-зорово-тактильного) сприймання та формування вимови, відтак не враховувалися актуальні положення щодо різнобічного розвитку дітей з порушеннями слуху, створення умов для загального розвитку, врахування індивідуальної траєкторії опанування навчального матеріалу тощо. Заформалізованість системи розвитку, навчання та виховання, що була властива для всієї системи, негативно позначилася й на освіті дітей з порушеннями слуху. Зокрема, стандарти та навчальні програми були «жорсткими», не враховувалися особливості опанування навчального матеріалу (у нормативній базі), мінімальною була роль батьків у вихованні та розвитку дітей (чинниками є нестача інформації, пізні діагностика і початок спеціального навчання, відсутність фахової підтримки на ранньому етапі тощо).

Серед моментів, які з позиції сьогодення можна визначити як негативні: пріоритет медичного підходу до організації навчання та

супроводу; нозологічний принцип визначення моделі навчання та послуг для дитини; відсутність варіативності, недостатня реалізація індивідуального підходу, починаючи від програмного забезпечення (наявність загальних програм з корекційної роботи, де чітко визначено зміст, методи та результати таких занять, передбачено мовленнєвий матеріал, терміни його опанування тощо); відсутність системних послуг для дітей з особливими потребами до двох років (хоча науковці та педагоги-практики визначали важливість роботи з батьками та дітьми раннього віку); серед недоліків, на які звертали увагу педагоги, які безпосередньо не працювали у спеціальних закладах – невідповідність навчального матеріалу віку дитини (багаторазове відпрацювання одноманітного мовленнєвого матеріалу, який не відповідає віковим інтересам дітей); максимальна сконцентрованість роботи на формуванні словесного мовлення (що часто призводило до механічного запам'ятовування слів та речень, мовленнєвих конструкцій, які не використовуються у спілкуванні), відсутність можливості навчатися жестовою мовою (жестова мова використовується у спеціальних школах як допоміжна, мова міжособистісного спілкування, але не навчання, відтак частина педагогів володіє нею на низькому рівні; система освіти зорієнтована на слідування принципу «бути як більшість, нормальним») [7, 8, 9]. А також відсутність дієвої узгодженої міжвідомчої співпраці, командного підходу у роботі спеціалістів, комплексності у наданні послуг; звуження функцій психолого-медико-педагогічних консультацій, жорстка орієнтація на діагноз

дитини, дотримання нормативних директив, відсутність гнучкості та неврахування бажання батьків у визначенні типу закладу освіти для дитини (вибір закладів був обмежений спеціальними закладами освіти). Враховуючи зазначене, можна говорити про те, що для частини дітей з порушеннями слуху існуюча система навчання виявилася неефективною.

Втім, незважаючи на недоліки попереднього періоду, прогресивні ідеї було покладено в основу сучасних підходів до організації та змісту комплексного супроводу дітей з порушеннями слуху.

Зокрема, основи розв'язання проблеми закладено у працях Н. Засенко, Б. Корсунської, Л. Лебедевої, Е. Пуцина та ін. Наголошується на необхідності починати спеціально організовану роботу у ранньому віці, визначній ролі розвитку слухового сприймання та мовлення у корекційній роботі, увазі до формування психічних процесів, соціально-емоційного розвитку дитини з порушеннями слуху, важливості залучення сім'ї до корекційно-розвивальної роботи.

Українські та зарубіжні сурдопедагоги зосереджували увагу на важливості максимально раннього виявлення порушення слуху та своєчасної комплексної медико-психолого-педагогічної допомоги, що насамперед передбачає адекватне якісне слухопротезування (оперування КІ для дітей з важкими порушеннями слуху) в ранньому віці та необхідність організації відповідної психолого-педагогічної, корекційної роботи (Л. Борщевська, В. Жук, В. Засенко, К. Луцько, О. Таранченко та

ін.); ранню ідентифікацію, оцінювання унікальних потреб, раннє втручання з наданням відповідних послуг, зокрема послідовне і доступне мовне занурення, доступ до освітніх програм зі спілкування, мови, пізнання, соціально-емоційне зростання (С. Кульбіда та ін.).

Важливою умовою і чинником вирішення питань діагностики, розвитку, освіти, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, порушеннями слуху зокрема, є також організація супроводу з урахуванням індивідуальних мовних, комунікативних потреб.

У процесі історичного аналізу з'ясовано, що спроби організації супроводу дітей з порушеннями слуху пов'язанні з поглядами на можливості розвитку осіб з порушеннями слуху, методами та підходами навчання таких дітей, становленням системи спеціальної освіти. Отже, у контексті історичного аналізу передумов становлення системи супроводу та підтримки дітей з порушеннями слуху було розглянуто еволюцію поглядів на проблему інвалідності та ставлення до людей, які мають певні особливості розвитку. На сучасному етапі узагальнено два основні підходи до розуміння сутності особливих освітніх потреб: медичний та соціальний. Підґрунтям для них слугує ставлення суспільства до осіб з особливими освітніми потребами, сприйняття державними інституціями проблем освіти дітей з особливими потребами та визначення стратегій її розвитку, зокрема принципів, моделей та освітніх технологій.

У рамках соціальної моделі особи з особливими освітніми проблемами зіштовхуються з проблемами через безліч наявних у середовищі архітектурних, фізичних, організаційних, інформаційних, інституційних, законодавчих, а також психологічних (стереотипи і упередження) бар'єрів, що гальмують здобуття освіти дитини з інвалідністю і потребують своєчасного усунення.

Сучасний науково-теоретичний інструментарій містить усі необхідні складові для долання означених бар'єрів, однією з яких може прислужитися *психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху* (комплекс заходів їхнього супроводження на всіх етапах становлення та навчання, що спрямовані на створення адаптивно-превентивного середовища для компенсаторного розвитку сенсо-моторних інтеграцій, комунікації (soft skills, словесне мовлення та/або жестова мова), пізнавальної діяльності та виховання особистості).

У дослідженні окремо не приділено увагу категорії дітей глухих та зі зниженим слухом, оскільки під час організації освітнього процесу варто враховувати низку чинників, серед яких ступінь порушення слуху – це лише один із багатьох (мова спілкування, технічні засоби компенсації, місце/модель навчання, супровід фахівців тощо). Рівень розвитку словесного мовлення, комунікативні навички дитини також залежать не лише від ступеня порушення слухової функції, важливими є рання діагностика, оптимальна слухова абілітація/реабілітація, підтримка спеціалістів та батьків, мовленнєве середовище,

достатність спілкування та ін. З кожним роком медичний (аудіологічний) підхід, за якого основну увагу зосереджено на ступені зниження слуху (біологічних факторах), втрачає актуальність.

У такому контексті важливо зазначити: термін «дитина з порушенням слуху» (у міжнародних документах «глухий», «зі зниженим слухом» – англ. *Deaf or hard of hearing, D/HH*) використовуємо для позначення всіх дітей з різним ступенем порушення слуху (від легкого до глибокого). Термін *Deaf* (Глухий) також передбачає включення осіб, що належать до культурно-лінгвістичних спільнот глухих, де такі особи розглядаються в соціокультурному контексті, що перебуває поза статусом слуху [10].

Водночас сучасні дослідники (Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, О. Федоренко та ін.) схиляються до застосування міжнародної термінології: «глухий» (не лише повністю глуха людина, а й особа, яка має «втрату слуху» та використовує жестову мову як основний засіб комунікації, вважає себе представником культури глухих) та «напівглухий» (замість «слабкочуючий»); особа, яка має «часткову втрату слуху», може сприймати та використовувати усне словесне мовлення за допомогою слухових апаратів). Термінологія глухий/напівглухий є перекладом з жестової мови (так жестомовні люди позначають людей з повною втратою слуху та тих, хто використовує слух для сприймання мовлення). За такого підходу термін «особа з порушенням слуху» (законодавчо закріплений в Україні)

вважається некоректним, оскільки містить медичну термінологію, вказує на наявність порушення у людини.

Визначальною подією в українській сурдопедагогіці стало створення у 1968 році при Інституті педагогіки (на базі відділу дефектології) за ініціативи і фінансової підтримки Українського товариства глухих лабораторії сурдопедагогіки (2018-2023 рр. – відділ освіти дітей з порушеннями слуху), до першого складу якої увійшли Е. Пушин, Г. Чефранова, Р. Якубовська, К. Луцько, А. Гольдберг, Г. Коберник. Потужний науковий колектив спрямував свої зусилля на вирішення важливих науково-дослідницьких завдань, серед яких – удосконалення освітнього процесу у спеціальних школах, дошкільна підготовка, виховання в сім'ї.

Співробітники лабораторії (відділу) стали авторами багатьох інноваційних наукових розробок, втілених у монографіях, науково-методичних та навчально-методичних посібниках, збірниках наукових праць та статтях у провідних вітчизняних виданнях [11, 12, 13].

На сучасному етапі відділ освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку (об'єднано відділ освіти дітей з порушеннями слуху, відділ освіти дітей з порушеннями зору) – науковий підрозділ Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, який проводить фундаментальні та прикладні дослідження з питань розвитку та навчання дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору), у співпраці з партнерами визначає стратегії удосконалення освіти

дітей з порушеннями слуху, зору у контексті євроінтеграційних та національних освітніх реформ.

Метою діяльності відділу є: теоретичне обґрунтування та науково-методичне забезпечення освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору) у контексті сучасних психолого-педагогічних підходів та освітніх тенденцій; вивчення та упровадження прогресивного національного та міжнародного досвіду навчання та супроводу дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору); створення науково-методичного підґрунтя для модернізації діяльності спеціальних закладів освіти, інклюзивних груп та класів.

Основними напрямками діяльності відділу є: вивчення та узагальнення національного та міжнародного досвіду освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору); обґрунтування та розроблення сучасних технологій раннього втручання та корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору) в спеціальних та інклюзивних умовах навчання; дослідження особливостей реалізації Державних стандартів освіти, формування ключових компетенцій дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору) у контексті положень сучасних освітніх документів; дослідження векторів модернізації спеціальної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», а також підготовка наукових кадрів, надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників за сучасними освітньо-професійними програмами; експертиза законодавчих і

нормативно-правових документів у галузі спеціальної освіти; організація та проведення науково-практичних заходів (форумів, конференцій, семінарів, тренінгів тощо) з актуальних проблем освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку (слуху, зору); здійснення спільних досліджень із закладами освіти, реалізація освітніх проектів, підготовка та експертиза навчально-методичної літератури.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Історико-генетичний аналіз засвідчив, що процес, методи супроводу, інституції його впровадження на практиці формувалися вже з початку розвитку системи спеціальної освіти, відповідно організація навчання розглядається як передумова сучасних підходів до освіти та абілітації/реабілітації дітей з особливими потребами. З'ясовано, що спроби абілітації/реабілітації дітей з порушеннями слуху пов'язані з найкращими традиційними поглядами на можливості їхнього розвитку, методами та підходами до навчання, становленням системи спеціальної освіти.

2. На основі здійснення аналізу психолого-педагогічної, сурдопедагогічної літератури, нормативно-правових документів, емпіричного досвіду визначено, що тривалий час корекційний складник передбачав лише розвиток слухового (слухо-зоро-тактильного) сприймання та формування вимови (не враховуються актуальні положення щодо різнобічного розвитку дітей з порушеннями слуху, створення умов для загального розвитку), індивідуальні траєкторії опанування навчального

матеріалу залишалися поза увагою. Притаманна упродовж тривалого часу заформалізованість системи розвитку, навчання та виховання, відсутність гнучкості стандартів та навчальних програм, а відтак, недостатність врахування особливостей опанування навчального матеріалу, негативно позначаються на освіті дітей з порушеннями слуху. Роль батьків у вихованні та розвитку дітей донині не враховується повною мірою внаслідок дефіциту інформації, пізньої діагностики та початку надання допомоги, відсутності фахової підтримки в ранньому віці. Втім, незважаючи на недоліки у розв'язанні означених проблем у попередні періоди, прогресивні ідеї було значною мірою покладено в основу сучасних підходів до організації та змісту системного супроводу дітей з порушеннями слуху. Водночас аналіз результатів підтвердив необхідність удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху на основі інтеграції вже наявного національного та кращого зарубіжного досвіду з урахуванням сучасних ціннісних та методологічних орієнтирів, а також суспільного запиту.

3. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теорії та практики психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями слуху і не претендує на повноту й дослідницьку завершеність висвітлення цієї проблеми. Вважаємо за потрібне у подальшому розробити концепцію трансформації освіти дітей з порушеннями слуху в умовах військового часу та на повоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про Раду безбар'єрності. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року №443. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D0%BF#Text>
2. План заходів на 2023-2024 роки з реалізації «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 року №372-р. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text>
3. Литовченко, С. В. (2020). *Діти з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку : навчання та супровід* : монографія. Київ. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/731670/>
4. Колупаєва, А. А., & Таранченко, О. М. (2016). *Інклюзивна освіта: від основ до практики* : монографія. Київ: «АТОПОЛ». 150 с. (Серія «Інклюзивна освіта»). Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Ih-dJhsAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=Ih-dJhsAAAAJ:Qo2XoVZTnwC
5. Кобильченко, В. В. (2017). *Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору* : монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс». 367 с. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=uDzZgLcAAAAJ&cstart=100&pagesize=100&sortby=pubdate&citation_for_view=uDzZgLcAAAAJ:8d8msizDQcsC
6. Колупаєва, А. А., & Таранченко, О. М. (2017). Інклюзія – соціальна модель устрою суспільства. *Початкова школа*, 2, 47-51. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Ih-dJhsAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=Ih-dJhsAAAAJ:NhqRSupF_l8C
7. Таранченко, О. М. (2013). *Розвиток системи освіти осіб з порушеннями слуху в контексті поступу вітчизняної науки та практики*:

монографія. Київ. 483 с. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Ih-dJhsAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=Ih-dJhsAAAAJ:LkGwnXOMwfcC

8. Супрун, М. О., & Шевченко, В. М. (2018). Реформування освіти в Україні в галузі диференціації й індивідуалізації (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). *Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2018 р., м. Київ). 82-87. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/162001258.pdf>
9. Кульбіда, С. В. (2021). *Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів*: монографія. Київ. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/732662/>
10. Canadian Association of the Deaf. Retrieved from <http://cad.ca>.
11. Литовченко, С. В., Таранченко, О. М., Жук, В. В., Шевченко, В. М., Литвинова, В. В., & Федоренко, О. Ф. (2021). *Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху*: методичні рекомендації. Харків. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/731776/>
12. Кульбіда, С. В., Литовченко, С. В., Жук, В. В., & Литвинова, В. В. (2020). *Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток*: навчально-методичний посібник. Харків. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/724437/>
13. Кульбіда, С. В., Литовченко, С. В., Жук, В. В., Литвинова, В. В., Таранченко, О. М., & Федоренко, О. М. (2019). *Навчання дітей із порушеннями слуху*: навчально-методичний посібник. Харків. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/719471/>

REFERENCES

1. Polozhennia pro Radu bezbariernosti [Provisions on the Barrier-free Council]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021 roku №443.

Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

2. Plan zakhodiv na 2023-2024 roky z realizatsii «Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku» [Action plan for 2023-2024 for the implementation of the "National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030"]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 kvitnia 2023 roku №372-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Lytovchenko, S. V. (2020). Dity z porushenniamy slukhu rannoho ta doshkilnogo viku : navchannia ta suprovid [Children with hearing impairments of early and preschool age: education and support]: monohrafiia. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/731670/> [in Ukrainian].

4. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2016). Inkliuzyvna osvita: vid osnov do praktyky [Inclusive education: from basics to practice]: monohrafiia. Kyiv: «АТОПОЛ». (Seriiia «Inklyuzyvna osvita»). Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Ih-dJhsAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=Ih-dJhsAAAAJ:_Qo2XoVZTnwC [in Ukrainian].

5. Kobylychenko, V. V. (2017). Teoretychni osnovy psykholoho-pedahohichnogo suprovodu molodshykh shkoliariv z porushenniamy zoru [Theoretical foundations of psychological and pedagogical support of younger schoolchildren with visual impairments]: monohrafiia. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis». Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=uDzZgZgAAAAJ&cstart=100&pagesize=100&sortby=pubdate&citation_for_view=uDzZgZgAAAAJ:8d8msizDQcsC [in Ukrainian].

6. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2017). Inkliuziia – sotsialna model ustroiu suspilstva [Inclusion is a social model of society]. Pochatkova shkola, 2, 47-51. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Ih-

[dJhsAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=Ih-dJhsAAAAJ:NhqRSupF_l8C](#) [in Ukrainian].

7. Taranchenko, O. M. (2013). Rozvytok systemy osvity osib z porushenniamy slukhu v konteksti postupu vitchyznianoї nauky ta praktyky [Development of the education system for persons with hearing impairment in the context of the progress of domestic science and practice]: monohrafiia. Kyiv. Retrieved from

https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Ih-dJhsAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=Ih-dJhsAAAAJ:LkGwnXOMwfcC [in Ukrainian].

8. Suprun, M. O., & Shevchenko, V. M. (2018). Reformuvannia osvity v Ukraini v haluzi dyferentsiatsii y individualizatsii (90-ti roky XX – pochatok XXI st.) [Reforming education in Ukraine in the field of differentiation and individualization (90s of the 20th century - the beginning of the 21st century)]. Dyferentsiatsiia u shkilnii osviti: istorychnyi dosvid i suchasni tekhnolohii: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii (16 travnia 2018 r., m. Kyiv). 82-87. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/162001258.pdf> [in Ukrainian].

9. Kulbida, S. V. (2021). Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti nechuiuchykh uchniv [Peculiarities of communicative activity of deaf students]: monohrafiia. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/732662/> [in Ukrainian].

10. Canadian Association of the Deaf. Retrieved from <http://cad.ca>.

11. Lytovchenko, S. V., Taranchenko, O. M., Zhuk, V. V., Shevchenko, V. M., Lytvynova, V. V., & Fedorenko, O. F. (2021). Suchasnyi kurykulum v osviti ditei z porushenniamy slukhu [Modern curriculum in the education of children with hearing impairment]: metodychni rekomendatsii. Kharkiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/731776/> [in Ukrainian].

12. Kulbida, S. V., Lytovchenko, S. V., Zhuk, V. V., & Lytvynova, V. V. (2020). Uchni pochatkovykh klasiv iz porushenniamy slukhu: navchannia ta rozvytok [Primary school students with hearing impairment: learning and

development]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/724437/> [in Ukrainian].

13. Kulbida, S. V., Lytovchenko, S. V., Zhuk, V. V., Lytvynova, V. V., Taranchenko, O. M., & Fedorenko, O. M. (2019). Navchannia ditei iz porushenniamy slukhu [Education of children with hearing impairments]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/719471/> [in Ukrainian].

УДК 37-056.2/3-047.44

Зоряна Удич,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти,

керівник інклюзивно-ресурсного центру

e-mail: u-z@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2124-2263

Researcher ID: AAG-9547-2019

Scopus ID: 58494633900

Zoriana Udych,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Management of Education, Director of the Inclusive Resource Centre

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

вул. Максима Кривоноса, м. Тернопіль 2,

46027, Україна

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine,
Maxyma Kryvonosa, 2 str., Ternopil, 46027, Ukraine

Ірина Шульга,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки та менеджменту освіти,

методист інклюзивно-ресурсного центру

ira.shulha@tnpu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0651-047X

Researcher ID: C-9234-2018